

Ширкова І.В.

Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського, м. Донецьк, Україна,
e-mail: i-shirkova@yandex.ru

ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ ВИХОВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ В УМОВАХ ПОЛІКУЛЬТУРНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ

Shirkova I.V.

Donetsk National University of Economics and Trade named after Mykhayilo Tugan-Baranovsky, Donetsk, Ukraine, e-mail: i-shirkova@yandex.ru

PHILOSOPHICAL ASPECTS OF THE EDUCATION OF TOLERANCE IN MULTICULTURAL EDUCATIONAL SPACE

***Мета.** Проаналізувати та розкрити зміст і значення виховання толерантності в полікультурному освітньому просторі.*

***Методика.** Проведено дослідження проблеми виховання толерантності молоді в сучасній освітній та вищих школах. Філософсько обґрунтовано і сформульовано педагогічні умови для ефективного формування та виховання толерантності у молоді в полікультурному освітньому просторі.*

***Результати.** Толерантність як соціально-філософське явище означає повагу інших поглядів, переконань, традицій невіддільно від поваги прав людини та її основних свобод. Феномен толерантності, який є характерним і необхідним для всього суспільства в цілому, великого значення набуває в системі освіти, яка сприятиме вихованню чуйних і відповідальних громадян, відкритих до сприяння інших культур, здатних цінувати свободу, поважати людську гідність та індивідуальність. Тому вдосконалення змісту толерантного виховання й пошук нових підходів до формування толерантної поведінки стає одним із найважливіших завдань освіти особистості в умовах полікультурного суспільства.*

***Наукова новизна.** Доведено необхідність пошуку нових підходів у формуванні толерантної поведінки молоді та їх упровадження в систему освіти.*

***Практична значущість.** Для налагодження взаємовідносин між людьми в сучасному співіснуванні виникає необхідність вдосконалення програм суспільствознавчих предметів у загальноосвітніх школах та впровадження нових курсів із формування толерантності у вищих навчальних закладах.*

***Ключові слова:** толерантність, виховання, права людини, полікультурний простір, навчальний процес, самовиховання.*

Постановка проблеми. Однією з найбільш глобальних проблем сучасного світу є нетерпимість та її крайні прояви у вигляді тероризму, приниження національних інтересів меншин. Особливої потреби набуває сьогодні осмислення й вивчення сутності та змісту виховання толерантності для українського суспільства. Актуальність дослідження обумовлена глобалізаційними процесами, що супроводжуються зростанням міграційних процесів, поліетнізацією національних спільнот та фрагментованістю їхнього структурного простору; суспільним прагненням подолати внутрішню роз'єднаність у політичній, соціаль-

ній, національній і релігійній сферах; визнанням прав людини на самотність, неповторність її внутрішнього світу; усвідомленням відмінності іншого і намаганням зрозуміти його цінності та особливості світогляду.

Крім того, дослідження виховання толерантності й пошук нових підходів до формування толерантної поведінки є одним із найважливіших завдань освіти особистості в умовах полікультурного освітнього простору.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблема виховання толерантності завжди була й залишається предметом досліджень науковців, зокрема знаходить своє відображення у працях стародавніх філософів. Про це свідчать праці філософів Стародавнього Китаю, Греції і Риму (Конфуцій, Сократ, Платон, Аристотель, Квінтіліан). Пізніше ці ідеї розвивали відомі педагоги (Я. Коменський, К. Ушинський, В. Сухомлинський, Ш. Амонашвілі).

Уперше зробили спробу не тільки визначення толерантності, але й показали її суттєвість і важливість у вихованні молоді такі вчені, як П. Комогоров, Н. Махмудова, М. Міріманова.

Доречним буде назвати ім'я відомого педагога К. Венцеля, який був прибічником ідеї «вільного виховання». Саме він уперше в світі розробив «Декларацію прав людини», основні положення якої ввійшли до «Конвенції про права дитини», яку було затверджено в 1989 р., а потім в ООН, «Декларацію принципів терпимості», що прийняла та в «Декларацію принципів толерантності», що прийняла Генеральна конференція ЮНЕСКО в 1995 р. [4].

Серед сучасних дослідників слід назвати Л. Бернадську, О. Волошину, С. Дрожжину, З. Мубінова.

Вивчаючи та аналізуючи наукові джерела, в яких розглядалась проблема виховання толерантності, слід зазначити недостатність досліджень, де було б здійснено соціально-філософський аналіз особливостей формування та виховання толерантності в полікультурному освітньому просторі.

Метою статті є аналіз підходів формування толерантності та розкриття філософської специфіки виховання її в полікультурному освітньому просторі.

Виходячи з мети, можна визначитися з основними **завданнями** статті:

- розрити зміст і значення виховання толерантності;
- сформулювати ефективні умови формування толерантності;
- дослідити і розглянути відображення проблеми виховання толерантності молоді в сучасній освітній і вищій школах.

Виклад основного матеріалу. Феномен толерантності посідає особливе місце в суспільному житті, в системі людських відносин. Крім того, він постає не просто як «абстрактний ідеал», а як універсальна загальнолюдська цінність, від реалізації якої значною мірою залежить як подальший розвиток особистості, так і розвиток держави в цілому.

Толерантність належить до багатоаспектних і різноманітних понять і тлумачать його науковці з різних підходів, але на сьогодні не існує єдиного погляду щодо змістовної та смислової його складових.

Поняття «толерантність» дуже часто зустрічається в контексті розгляду й аналізу міжетнічних, міжнародних, міжнаціональних, міжконфесійних відносин [5], розглядається як моральна якість, що характеризує ставлення людини до

інтересів, переконань, вірувань, звичок і поведінки інших людей, а також як прагнення до взаєморозуміння [2].

У філософському енциклопедичному словнику знаходимо «толерантність» (від лат. *tolerantia* – терпіння) – терпимість до іншого роду поглядів, рис, звичок. Толерантність є необхідною в ставленні до особливостей різних народів, націй і релігій. Вона є ознакою впевненості в собі та усвідомленням надійності своїх власних позицій, ознакою відкритої для всіх ідейної течії, яка не боїться порівняння з іншими точками зору і не уникає духовної конкуренції» [7, с. 457]. «Толерантність – термін, яким позначають доброзичливе, бо принаймні стримане ставлення до індивідуальних і групових відмінностей (релігійних, етичних, культурних, цивілізаційних)» [7, с. 642].

Слова «терпіння» і «толерантність» дещо схожі за значенням, але все ж таки є дуже різними за смисловим наповненням. Так, «терпимість» означає вміння та здатність терпіти, тобто «допускати, миритися з існуванням чогось або когось» [6], пасивно приймати реальність, погоджуватися з чужою точкою зору. Толерантність навпаки передбачає установку, активну життєву світоглядну позицію, яка виражається в психологічній готовності до терпимості в ім'я взаєморозуміння, позитивної взаємодії з людьми іншого культурного, національного, релігійного, соціального, світоглядного середовища, людьми інших поглядів і позицій; захист своїх та інших прав і свобод, мирне вирішення конфліктів.

Досліджуючи роль толерантності в регулюванні відносин у сучасному полікультурному суспільстві, С. Дрожжина виділяє наступні риси, що сприятимуть мирному вирішенню конфліктів: пошук компромісів, громадянський настрій, патріотизм, поважне ставлення до інших людей, повага до прав інших осіб, особиста відповідальність (перед родиною, членами громади, державою), широкий світогляд [5].

У монографії «Толерантність: погляд, пошук, рішення» Г. Безюлева та Г. Шеламова подають не тільки розуміння толерантності, яке співзвучне діалогу, співпраці, взаєморозумінню, а й технологію поетапного розвитку толерантності у педагогів і учнів: від психологічного клімату в колективі до освітянського закладу, оцінки психолого-педагогічної компетенції через інформування з проблеми толерантності й удосконалення комунікативних навичок учителя, до індивідуального розвитку толерантних якостей педагога на основі рефлексії та самодіагностики труднощів у сфері взаємин «Я» та «інші». У праці наголошується, що без розвитку толерантності педагога є неможливим забезпечення розвитку толерантності учня [1].

Заслуговує уваги, на нашу думку, і монографія О. Гриви, в якій розкривається проблема толерантності молоді в умовах полікультурного середовища. Авторкою розроблені моделі виховання толерантної особистості та соціально-педагогічної підготовки фахівців до роботи в умовах полікультурності. Крім того, вона пропонує модель соціально-педагогічної підготовки спеціалістів із формування толерантності в учнів та молоді в умовах полікультурності [3, с. 178].

Отже, аналіз наукових джерел ще раз підкреслює важливість, потребу та необхідність свідомого цілеспрямованого виховання та самовиховання толе-

рантності, що дозволить особистості бути налаштованою на гуманістичні цінності свободи, права людини, заявити про себе як про носія якостей високої цивілізованості і культури.

У контексті нашого дослідження вважаємо за необхідне сформулювати педагогічні умови для ефективного формування та виховання толерантності у молоді в полікультурному освітньому просторі:

- організація навчально-виховної діяльності студентів;
- побудова активної взаємодії між викладачами та студентами у навчально-виховному процесі для успішного розвитку толерантних відносин;
- залучення студентів до соціальної діяльності, яка передбачає активну участь в інтенсивній взаємодії з різними суб'єктами;
- формування готовності студентів до толерантних взаємовідносин;
- урахування вікової специфіки формування толерантності;
- створення толерантного клімату в навчально-виховному процесі ВНЗ;
- підготовка спеціалістів із формування толерантності.

Розглядаючи всі вищезазначені умови формування толерантності, можна стверджувати, що основною і важливою є розвиток таких новоутворень, як: готовність молоді до співіснування, взаємодії з іншими людьми, спільнотами, обставинами та прийняття їх такими, які вони є. Під готовністю ми розуміємо внутрішній стан особистості, її мотивацію, бажання і здатність позитивно ставитись до прав іншої людини.

Сьогодні, як ніколи, стає очевидним, що мир і злагода в сучасному співіснуванні можуть бути досягнені і збережені не за допомогою зброї і конфліктів, а шляхом налагодження взаємовідносин між людьми на основі етичних, моральних і культурних законів.

Для вирішення вищезазначених проблем виникає необхідність переглянути, а можливо внести зміни в програми суспільствознавчих предметів у загальноосвітніх школах і запровадити нові курси з формування толерантності у вищих навчальних закладах.

На нашу думку, толерантність, що сформувалась в шкільні та студентські роки, постає однією з умов зниження напруженості в суспільстві, здатність прийняти іншу точку зору стає одним із критеріїв людини, яка має соціальні й етичні переконання.

Ураховуючи психолого-педагогічні особливості школярів, слід зазначити, що необхідно починати виховувати толерантну поведінку на засадах шкільної освіти, починаючи з початкової школи, оскільки шкільний вік є сенситивним періодом для закладення основних норм культури спілкування, дружніх і толерантних стосунків з іншими людьми, це період, коли відбувається інтенсивний розвиток загального формування особистості дитини.

Зокрема, на нашу думку, інтегрований курс «Людина і суспільство», що читається в 10-11 класі та складається з чотирьох розділів: «Людина», «Суспільство», «Культура», «Людина в сучасному світі», необхідно починати з 5 класу.

Методологічне підґрунтя формування толерантності у вищих навчальних закладах можна екстраполювати на різні види професійної підготовки. Дореч-

ним є, на нашу думку, ввести в навчальний процес такі курси, як: «Основи толерантності», «Тренінг комунікативної толерантності». Такі курси дозволять закласти основу уявлень, культури, мислення, менталітету.

Виходячи із вищевикладеного, можна зробити наступні **висновки**:

1. Толерантність набуває значення універсальної гуманістичної цінності, що означає повагу інших поглядів, переконань, традицій невіддільно від поваги прав людини та її основних свобод; є умовою ефективної боротьби з ксенофобією та расизмом, бо громадянські, політичні й економічні права людини тісно пов'язані із соціальними і культурними правами. Вона є ефективною протидією таких негативних явищ, як: війна, конфлікти, які набувають все більш жорстоких і безкомпромісних форм, тероризм, розповсюдження в суспільстві різних фобій, та виступає важливою складовою прав людини.

2. Аналіз наукових праць надав нам можливість дійти висновку, що феномен толерантності, який є характерним і необхідним для всього суспільства в цілому, великого значення набуває в системі освіти, яка сприятиме вихованню чуйних і відповідальних громадян, відкритих до сприяння інших культур, здатних цінувати свободу, поважати людську гідність та індивідуальність. Тому вдосконалення змісту толерантного виховання й пошук нових підходів до формування толерантної поведінки є одним із найважливіших завдань освіти особистості в умовах полікультурного суспільства.

3. Виховання толерантності у дітей та молоді допоможе запобігти: етнонаціональних конфліктів, дискримінації стосовно меншин, актам ксенофобії, особливо проти біженців і мігрантів. Формування толерантності у студентів вищих навчальних закладів має бути практично орієнтованим та охоплювати практичну площину. У навчально-виховному процесі підготовки найбільш ефективними формами навчання є методи діалогу, круглого столу, дебатів.

4. Існує необхідність у проведенні освітніх семінарів із виховання толерантності, у розробленні методів, навчальних програм, кураторських годин, тренінгів із практичного формування повсякденної толерантності в дошкільних, середніх і вищих навчальних закладах, у системі підготовки й перепідготовки кадрів.

Перспективи подальших пошуків у напрямку дослідження цієї проблеми вбачаємо в розробленні нормативних і електронних навчальних курсів, застосуванні ефективних педагогічних технологій для формування толерантності молоді в полікультурному освітньому просторі.

Список літератури / References:

1. Безюлева Г.В. Толерантность: взгляд, поиск, решение / Г.В. Безюлева, Г.М. Шеламова. – М.: Вербум-М, 2003. – 168 с.
Beziuleva, G.V. and Shelamova, G.M. (2003), *Tolerantnost: vzgliad, poisk, reshenie* [Tolerance: glance, searching for, decision], Verbum-M, Moscow, Russia.
2. Валитова Р.Р. Толерантность: порок или добродетель? / Р.Р. Валитова // Век толерантности. – 2001. – № 1. – С. 62-68.
Valitova, R.R. (2001), "Tolerance: vice or virtue?", *Vek tolerantnosti*, no. 1, pp. 62-68.

3. Грива О.А. Соціально-педагогічні основи формування толерантності у дітей і молоді в умовах полікультурного середовища: монографія / О.А. Грива. – К.: ПАРАПАН, 2005. – 228 с.
Gryva, O.A. (2005), *Sotsialno-pedagogichni osnovy formuvannia tolerantnosti u ditey i molodi v umovah polikulturnogo seredovyshcha* [Social-pedagogical bases of the shaping tolerance beside children and youth in condition much cultural ambiances], PARAPAN, Kyiv, Ukraine.
4. Декларация принципов толерантности ЮНЕСКО. – Париж, 1995. – С. 9-10.
Declaration principle tolerance (1995) YUNESKO, Paris, France.
5. Дрожжина С. Толерантність як дієвий чинник демократизації сучасного українського соціуму [Електронний журнал] / С.В. Дрожжина // Мультиверсум. Філософський альманах. – К.: Центр духовної культури. – 2006. – № 55. – Режим доступу: <www.filosof.com.ua/Jornel/M_55/Drozhhzhina.htm>.
Drozhhzhina, S.V. (2006), “Tolerance as acting factor to democratizations modern Ukrainian socium”, *Multyversum. Filosofskiyi almanakh*, no. 55.
6. Риэрдон, Бетти Э. Толерантность – дорога к миру / Бетти Э. Риэрдон. – М.: Бонфи, 1996. – 304 с.
Rierdon, Betti E. (1996), *Tolerantnost – doroga k miru* [Tolerance – road to world], Bonfi, Moscow, Russia.
7. Философский энциклопедический словарь. – ИНФРА-М, 1999. – 576 с.
Philosophical encyclopedic dictionary (1999), INFRA-M, Moscow, Russia.

Цель. Проанализировать и раскрыть содержание и значение воспитания толерантности в поликультурном образовательном пространстве.

Методика. Проведено исследование проблемы воспитания толерантности молодежи в современных образовательных и высших школах. Философски обоснованы и сформулированы педагогические условия для эффективного формирования и воспитания толерантности у молодежи в поликультурном образовательном пространстве.

Результаты. Толерантность как социально-философское явление обозначает уважение других взглядов, убеждений, традиций нераздельно от уважения к правам человека и его основным свободам. Феномен толерантности, который является характерным и необходимым для всего общества в целом, большое значение приобретает в системе образования, которая содействует воспитанию чутких и ответственных граждан, открытых для восприятия других культур, способных ценить свободу, уважать человеческое достоинство и индивидуальность.

Научная новизна. Доказана необходимость поиска новых подходов в формировании толерантного поведения молодежи и их внедрение в систему образования.

Практическая значимость. Для налаживания взаимоотношений между людьми в современном сосуществовании возникает необходимость усовершенствования программ обществоведческих предметов в общеобразовательных школах и внедрение новых курсов по формированию толерантности в высших учебных заведениях.

Ключевые слова: толерантность, воспитание, права человека, поликультурное пространство, учебный процесс, самовоспитание.

Objective. The objective of this article is to analyze and to reveal the meaning and significance of tolerance in multicultural educational space.

Methods. The concept of tolerance among young people in modern comprehensive and high school has been researched. Pedagogical conditions for effective development and education of

tolerance among young people in multicultural educational space have been philosophically justified and formulated.

Results. *Tolerance as social and philosophical phenomenon means the respect of opinions, beliefs, traditions, being inseparable from human rights and fundamental freedoms. The phenomenon of tolerance is specific and necessary for the whole society; it is of great importance in the system of education contributing the bringing up responsive and responsible citizens ready to perceive different cultures, capable to appreciate freedom, to respect human dignity and individuality*

Scientific novelty. *The necessity of new approaches in the formation of tolerant behaviour among the youth and their implementation in the system of education has been proved.*

Practical value. *To establish the relationships between people in today's existence it is necessary to improve curricula of social science subjects at secondary schools and to open new courses for the formation of tolerance in higher educational establishments.*

Key words: *tolerance, education, human rights, multicultural space, easy learning, self-education.*

*Рекомендовано до публікації д-ром філос.
наук, проф. С.В. Дрожжиною.
Дата надходження рукопису 15.04.2013 р.*